

Financing of the Statutory Activities of Political Parties in Ukraine in 2020 by Citizens

UDC: 329 (477)

DOI: <https://doi.org/10.15421/172373>**Zernytskyi Ruslan**Ph.D. Student, <https://orcid.org/0000-0002-9470-4599>, ruslan.zernytskyi@gmail.com

V. N. Karazin Kharkiv National University (Kharkiv, Ukraine)

Abstract

Actuality. The article discusses the financing of political parties in Ukraine as a crucial element of the country's democratic and political development. Increasing the number of citizens who contribute to the statutory activities of political parties could potentially reduce the dependency of their officials on state budget and big business funds. Additionally, the results of a sociological survey conducted by authoritative organizations in 2021 indicate that information about the funding sources and expenditures of political parties was significant in shaping the attitudes of the majority of Ukrainians towards these parties.

The research aims to determine the approximate proportion of citizens who made monetary donations to the statutory activities of 20 parties, which were the most rated and featured in the media during the year 2020, as well as the total amount of these contributions.

Results. The study analyzed the financial reports of selected political forces for the year 2020, which were made public as of July 2023. Based on publicly available data, it was found that during the year contributions in favor of the 20 most rated and featured in the media political parties in Ukraine were received from approximately 0.0045% of citizens. However, sociological survey conducted in 2020 indicate that 12% of Ukrainians were willing to make donations in support of political parties that would protect their interests.

The article **concludes** that at that time, the level of actual involvement of Ukrainians in funding political parties was extremely low, and party officials exerted insufficient efforts to mobilize supporters, which could diminish their reliance on state and oligarchic funds. Notably, in 2020, regular elections for local councils and community leaders took place throughout Ukraine, and during such a period it would have been prudent for politicians and candidates to actively engage their supporters in order to maximize backing for their political parties.

Keywords: party finances, political party, financial reports, financing of political parties, sources of political party funding, private financing of political parties, Ukraine

Фінансування громадянами статутної діяльності політичних партій в Україні у 2020 році

Зерницький Руслан

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна (Харків, Україна)

Анотація

Актуальність. У статті розглядається фінансування політичних партій в Україні як важливий елемент демократичного та політичного розвитку країни. Збільшення кількості громадян, які роблять внески на статутну діяльність політичних сил, може зменшити залежність їх функціонерів від коштів державного бюджету та великого бізнесу. Також результати соціологічного опитування, проведеного авторитетними організаціями у 2021 році, свідчать про те, що інформація про джерела фінансування та витрати політичних партій була важливою у формуванні ставлення більшості українців до цих партій.

Мета дослідження – визначення орієнтовної частки громадян, які протягом 2020 року зробили грошові пожертви на статутну діяльність 20 партій, які у той період були найбільш рейтинговими та медійними, і сум цих внесків.

Результати. У рамках роботи проаналізовано фінансові звіти обраних політсил за 2020 рік, які були оприлюднені станом на липень 2023 року. Встановлено, що за наявними у публічному доступі даними протягом року на користь 20 найбільш рейтингових та медійних політичних партій в Україні пожертви надійшли приблизно від 0,0045% громадян. При цьому соціологічне опитування, проведене у 2020 році, демонструвало готовність 12% українців робити пожертви на користь політичних сил, які б захищали їх інтереси.

У статті робляться висновки, що у 2020 році рівень фактичної залученості українців до фінансування статутної діяльності політичних партій був вкрай низьким, а партійні функціонери докладали недостатньо зусиль для мобілізації прихильників, що зменшило б їх залежність від державних та олігархічних коштів. Примітно, що у 2020 році по всій Україні проходили чергові вибори до місцевих рад та очільників громад і в такий період політикам та кандидатам варто було б максимально залучати прихильників до підтримки їх політсил.

Ключові слова: партійні фінанси, політична партія, фінансові звіти, фінансування політичних партій, джерела фінансування політичних партій, приватне фінансування політичних партій, Україна

Вступ.

Політичні партії є суттєвою складовою демократичної політичної системи, оскільки вони виступають ключовими учасниками політичного процесу та мають репрезентувати інтереси громадян. Проте для реалізації своєї статутної діяльності вони повинні мати належний доступ до різноманітних ресурсів. Політичні партії потребують офісні приміщення для координації діяльності, інфраструктуру для проведення зустрічей та заходів, а також належну кількість кваліфікованих співробітників. Необхідно також враховувати технічні аспекти, зокрема наявність необхідних засобів для зв'язку та інформаційної роботи. У зв'язку з цим фінансова підтримка стає невід'ємною умовою для ефективної діяльності політичних партій у рамках демократичного процесу.

Отримувати кошти партії можуть з таких основних джерел: державний бюджет, громадяни (у тому числі від своїх членів) та власні заробітки (до цієї категорії можна віднести підприємництво, продаж товарів з власною символікою тощо). Утім, відповідно до чинного законодавства (Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення ефективності інституційного механізму запобігання корупції, 2019), в Україні з державного бюджету кошти на статутну діяльність отримують лише ті політичні партії, які на останніх парламентських виборах набрали не менше 5% голосів виборців та, відповідно, сформували фракції у Верховній Раді. Власні заробітки є вкрай рідкісним явищем для партій в Україні. Тому актуальним є аналіз такого важливого джерела фінансування політичних партій, як внески громадян. Активне залучення громадян до пожертв на користь політсил може допомогти їх функціонерам зменшити або й взагалі усунути залежність від коштів держави та великого бізнесу.

Опитування, проведене Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно з Київським міжнародним інститутом соціології з 1 до 7 червня 2021 року (Фонд «Демократичні ініціативи», 2021), показало, що інформація про джерела фінансування та витрати політичних партій для формування ставлення до них була важливою для більшості українців. Вказали, що «дуже важливою» така інформація була 29,6% опитаних, а «доволі важливою» – 27,4%. Відповідно, до досліджуваної в цій роботі тематики є значний інтерес у суспільстві.

Мета дослідження – встановлення частки громадян, які робили пожертви найбільш рейтинговим та медійним партіям в Україні у 2020 році, та сум їх внесків.

Цілі дослідження:

- визначити кількість донорів та суми пожертв у оприлюднених фінансових звітах 20 найбільш рейтингових та медійних політичних партій України у 2020 році;

- встановити орієнтовну частку українців, які зробили внески на користь політичних партій у 2020 році;

- встановити частку громадян, яка у той період була готова долучитися до фінансування політичних партій в Україні.

Методологічною основою роботи є контент-аналіз офіційних документів, а саме опублікованих фінансових звітів політичних партій. У роботі було також використано методи аналізу, синтезу, порівняння та узагальнення.

Аналіз досліджень і публікацій.

У науковій площині тему фінансування політичних партій в Україні досліджували Володимир Джуган, Світлана Кустова, Анастасія Цюбченко, Галина Петришина-Дюг, Анатолій Романюк, Юрій Шведа, Олександр Шумельда та інші.

Власне, Джуган (2021) у своїй роботі розглядав поняття та види фінансування політичних партій і запропонував визначення поняття «фінансування політичних партій» як «здійснюваної в порядку та в межах встановлених чинним законодавством діяльності політичних партій, органів державної влади, фізичних та юридичних осіб, яка спрямована на забезпечення політичних партій фінансовими та іншими ресурсами, які піддаються фінансовій оцінці і які необхідні політичним партіям для реалізації своїх цілей та завдань» (Джуган, 2021, с. 60). Також дослідник виділив наступні три види фінансування політичних партій: державне, приватне та самофінансування.

Кустова (2016) стверджувала, що державне фінансування партій є передумовою демократизації суспільства, зазначаючи, що воно, зокрема, зменшить залежність політсил від корупційних ризиків, зміцнить внутрішньопартійну демократію та створить умови для вільної та чесної міжпартійної конкуренції.

Цюбченко (2017) розглядала світовий досвід фінансування політичних партій, пропонуючи шляхи покращення української моделі, Петришина-Дюг (2014), зокрема, аналізувала конституційно-правові аспекти вдосконалення фінансування діяльності партій в Україні.

Партолог Шведа переважну більшість своїх наукових робіт присвятив політичним партіям та партійній системі України. Разом з Романюком та Шумельдою вони підготували монографію (2003), у якій проаналізовані політико-правові аспекти фінансування політичних партій в країнах світу та Україні і вплив системи фінансування партій на розвиток демократії.

Однак аспект кількості громадян, які фінансують статутну діяльність політичних партій в Україні, не був висвітлений у наукових працях перерахованих вище дослідників. Раніше ми вже проводили дослідження теми фінансування громадянами

статутної діяльності політичних партій в Україні, однак тоді у центрі нашого аналізу була ситуація у 2019 році (Зерницький, 2021).

Результати дослідження.

У чинній редакції Закону України «Про політичні партії в Україні» зазначається, що робити внески на користь політичних партій в Україні громадяни можуть особисто, як фізичні особи, та через юридичні особи. Внески на користь партій можна робити шляхом перерахування коштів на відповідні банківські рахунки політичних організацій. Готівкові пожертви партіям законодавством заборонені. Аналогічний механізм діє і для членських внесків на користь партій. Закон визначає, що внесками на користь партій також є роботи, товари або послуги, які здійснюються/надаються у інтересах цих партій.

Закон регламентує, що всі внески на користь партій мають бути відображені у їх фінансових звітах, які представники політсил з 2016 року були зобов'язані щоквартально подавати до Національного агентства з питань запобігання корупції (НАЗК), яке ці звіти і перевіряє. Примітно, що звіти мали подавати всі офіційно зареєстровані в Україні політичні партії, навіть якщо вони не отримували коштів з державного бюджету на статутну діяльність. Саме спираючись на фінансові звіти і можна визначити кількість громадян, які здійснювали пожертви на користь політичних партій. Однак у березні 2020 року Верховна Рада підтримала у другому читанні Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» (2020), відповідно до якого партії мають подати звіти не пізніше ніж на сороковий день після закінчення карантину, введеного через поширення COVID-19. У березні 2022 року, після початку повномасштабного вторгнення ЗС РФ в Україну, парламент ухвалив Закон «Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни» (2022), відповідно до якого звітування партій повинно бути відновлене протягом трьох місяців після припинення чи скасування воєнного стану в країні.

Відповідно, у 2020-2023 роках політичні партії в Україні подавали фінансові звіти виключно за власним бажанням. Звіти партій, які отримувало НАЗК, публікувалися на офіційному сайті відомства (Національне агентство, 2023). Станом на липень 2023 року відповідні документи за 2021, 2022 та 2023 роки на порталі НАЗК практично відсутні, що робить неможливим моніторинг надходжень та витрат політсил за цей період. Однак у публічному доступі (Рух ЧЕСНО, 2023) є частина фінансових звітів рейтингових і медійних партій за 2020 рік, що дає нам можливість проаналізувати наявних донорів та суми їх внесків.

Для аналізу ми взяли наступні 20 політичних партій: «Слуга народу», «Опозиційна платформа – За життя», «Голос», «Європейська солідарність», «Батьківщина», «Перемога Пальчевського», «Радикальна партія Олега Ляшка», «Блок Кернеса – Успішний Харків», «Блок Вадима Бойченка», «Довіряй ділам», «Блок Світличної «Разом», «Опозиційний блок», «Блок Вілкула «Українська перспектива», «Українська галицька партія», «Варта», «Партія Шарія», «Сапомолич», «Сила людей», «Народний фронт» та «Сила і честь». (Див. табл. 1).

Зазначимо також, що частина перерахованих вище партій почали активну медійну діяльність та отримали відповідні назви шляхом внесення змін до реєстрів лише перед черговими місцевими виборами 2020 року, тому їх фінансові звіти за перші квартали року відсутні. Серед таких, наприклад, «Блок Вілкула «Українська перспектива» (до 25 червня 2020 року ця партія носила назву «Перспектива»), «Варта» (до 10 липня 2020 року партія називалася «Разом»), «Блок Вадима Бойченка» (до 24 лютого 2020 року – «Соборність») та «Перемога Пальчевського» (до 27 червня 2020 року – «Україна завтра»).

Отже, з 80 квартальних звітів за 2020 рік 20 найбільш рейтингових та медійних політичних партій станом на липень 2023 року у публічному доступі є 44 звіти. Відповідно до наявної у цих звітах інформації, найбільша кількість відомих донорів-фізосіб – 555 – у партії «Слуга народу». На другому місці опинилася «Перемога Пальчевського» з 275 фізособами-внескодавцями, на третьому – «Радикальна партія Олега Ляшка» з 221 відомих донором. Найбільше відомих юридичних осіб-внескодавців – 44 – виявилось у партії «Опозиційний блок». На другому місці опинилася «Слуга народу» з 23 відомих донорами, на третьому – «Перемога Пальчевського» з 11 такими внескодавцями. У трійці лідерів по сумах відомих внесків від громадян – ті ж «Слуга народу» (майже 108,2 млн грн), «Перемога Пальчевського» (трішки більше 65 млн грн) та «Радикальна партія Олега Ляшка» (майже 11 млн грн). Примітно, що жодна з парламентських політичних партій, якими станом на 2020 рік були «Слуга народу», «Опозиційна платформа – За життя», «Європейська солідарність», «Батьківщина» та «Голос», не подали до НАЗК звітів за всі квартали того року. А в єдиному звіті «Батьківщини», який агентство оприлюднило за 2020 рік, і який охоплював I квартал, не вказано жодної фізичної чи юридичної особи, яка б перерахувала цій політсилі кошти.

Всього протягом 2020 року на користь 20 найбільш рейтингових та медійних політичних партій України, відповідно до оприлюднених НАЗК звітів, внески зробили 1 745 фізосіб та через 113 юрособи (всього 1 858 внескодавців) на загальну суму 232,65 млн грн. Середня сума внесків від одного

донора склала близько 125 тис. грн (близько 4,4 тис. дол. США за курсом НБУ на 30 грудня 2020 року). За даними Державної служби статистики України (2022), станом на 1 січня 2021 року чисельність

населення країни складала майже 41,59 млн осіб. Отже, відповідно до відомих даних, внески на користь політичних партій у 2020 році зробили близько 0,0045% жителів України.

Таблиця 1.

**Кількість відомих донорів та суми їх внесків
на користь 20 політичних партій України у 2020 році**

	Квартали 2020 року, за які доступні звіти	Кількість відомих фізосіб- внескодавців у 2020 році	Кількість відомих юросіб- внескодавців у 2020 році	Сумарна кількість відомих фізосіб- та юросіб- внескодавців	Загальна сума відомих внесків, грн	Середня сума внеска від відомих фізосіб та юросіб, грн
Слуга народу	I-III	555	23	578	108 161 749	187 131
Опозиційна платформа – За життя	I	16	3	19	1 663 108	87 532
Голос	I-II	26	3	29	869 723	29 990
Європейська солідарність	I	38	0	38	138 861	3 654
Батьківщина	I	0	0	0	0	0
Перемога Пальчевського	II-IV	275	11	286	65 077 333	227 543
Радикальна партія Олега Ляшка	III-IV	221	2	223	10 987 767	49 272
Блок Кернеса – Успішний Харків	I-II	79	2	81	8 420 460	103 956
Блок Вадима Бойченка	III-IV	36	2	38	7 366 620	193 858
Довіряй ділам	I-III	38	3	41	6 327 760	154 336
Блок Світличної «Разом»	I-IV	77	3	80	6 258 379	78 230
Опозиційний блок	I-IV	81	41	122	5 890 191	48 280
Блок Вілкула «Українська перспектива»	II-III	21	0	21	4 884 999	232 619
Українська галицька партія	I-II	210	5	215	3 319 729	15 441
Варта	III	36	1	37	1 689 335	45 658
Партія Шарія	I	7	3	10	1 059 527	105 953
Самопоміч	I-II	20	4	24	317 965	13 249
Сила людей	I-III	0	7	7	114 031	16 290
Народний фронт	I-IV	7	0	7	64 993	9 285
Сила і честь	I	2	0	2	39 682	19 841
<i>разом</i>	44 з 80	1 745	113	1 858	232 652 212	125 216

Примітно, що соціологічне опитування, проведене Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва разом з соціологічною службою «Українського центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова» з 3 по 9 липня 2020 року (Фонд «Демократичні ініціативи», 2020), демонструє, що 12% респондентів – або близько 5 млн українців – готові були виділяти власні гроші на політичні партії, якби були впевнені, що ті захищатимуть їх інтереси. Опитування, проведене тим же фондом спільно з Київським міжнародним інститутом соціології з 1 до 7 червня 2021 року (ФДІК, 2021), демонструє, що готовність фінансувати якісь політичні партії висловили 11% респондентів по всій Україні. При цьому 13,1% з них заявили, що готові жертвувати партіям 2,5 тис. грн і більше (близько 91,6 дол. США за курсом НБУ на 31 грудня 2021 року).

Навіть якщо допустити, що у решту кварталів 2020 року, звіти за які не були оприлюднені, політсили отримали в декілька разів більшу кількість нових жертводавців, то ми все ще будемо мати значний розрив між кількістю донорів та кількістю українців, які, відповідно до результатів соціопитувань, у 2020-2021 роках були готові робити внески на користь партій.

Такий значний розрив між визначеною в рамках цього дослідження кількістю відомих донорів 20 рейтингових та медійних політичних партій у 2020 році (близько 0,0045% українців) та кількістю охочих українців робити внески на користь партій (11-12%) свідчить про те, що політсили недостатньо уваги приділяли залученню виборців до пожертв на свою статутну діяльність. При цьому у 2020 році в Україні проходили чергові вибори до місцевих рад та очільників громад і в цей період політикам та партійним функціонерам варто було б максимално мобілізувати прихильників до своєї підтримки, у тому числі й фінансової. Однак, відповідно до результатів згаданого вище опитування від 2020 року (ФДІК, 2020), 54% українців вважали, що фінансувати діяльність партій в Україні мають їх лідери, 40% – рядові члени цих партій, 33% – прихильники партій, а 15,5% респондентів підтримали фінансування політсил з державного бюджету.

Варто підкреслити, що загальна сума відомих пожертв від громадян на користь 20 рейтингових та медійних партій у 2020 році – 232,65 млн грн – є меншою за кошти, які на той же період були виділені з державного бюджету для фінансування статутної

діяльності парламентських політсил. Так, на той рік на забезпечення п'яти партій, представлених фракціями у Верховній Раді, затвердили видатки в обсязі 283,53 млн грн (Національне агентство, 2020), що майже на 51 млн грн більше, ніж сума відомих завдяки цьому дослідженню пожертв. Утім, не виключаємо, що після публікації фінансових звітів за решту кварталів 2020 року сума відомих пожертв на статутну діяльність 20 обраних партій зростає.

Зазначимо, що наше попереднє дослідження на тему фінансування громадянами статутної діяльності політичних партій (Зерницький, 2021) продемонструвало, що за всі квартали 2019 року внески на користь 16 рейтингових та медійних політсил зробили 10 533 фізособи та 261 юрособа (всього 10 794 або близько 0,026% українців) на загальну суму майже 2,15 млрд грн. Тоді середня сума внесків від одного донора склала близько 199 тис. грн (близько 8,5 тис. дол. США за курсом НБУ на 27 грудня 2019 року). Примітно також те, що, відповідно до результатів опитувань, у 2021 році, порівняно з 2020 роком, дещо зменшилася (до 11%) і кількість охочих фінансувати партії за свій кош.

Висновки.

Результати аналізу оприлюднених станом на липень 2023 року фінансових звітів 20 найбільш рейтингових та медійних політичних партій за 2020 рік свідчать, що протягом року пожертви на їх статутну діяльність зробили менше 0,01% громадян України (наразі відомо менше, ніж про 2 000 донорів). При цьому результати соціопитувань за 2020 та 2021 роки демонстрували, що внески на користь партій готові були робити близько 11-12% респондентів (або близько 4,6-5 млн українців). Це свідчить про вкрай

низький рівень фактичної залученості громадян до фінансування політичних партій в Україні. Також можна дійти висновку, що представники політсил не приділяли значної уваги залученню прихильників до внесків на свою статутну діяльність, що зменшило б їх залежність від державних коштів та олігархічних груп. Примітно це й у тому контексті, що у 2020 році по всій країні проходили чергові місцеві вибори і в такий період політикам та партійним функціонерам варто було б максимально мобілізувати прихильників до своєї підтримки.

Значні проблеми в аналізі надходжень та витрат політичних партій станом на сьогоднішній день викликає те, що з початку 2020 року подання фінансових звітів політсилами не є обов'язковим. У такому форматі представники партій звітують не дуже активно і наразі року в публічному доступі відсутня частина цих звітів за 2020 рік та абсолютна їх більшість за 2021-2023 роки. Через це станом на липень 2023 року відомо, що за 2020 рік на користь 20 найбільш рейтингових та медійних партій зробили лише 232,65 млн грн пожертв, що менше, ніж на той рік затвердили видатків з державного бюджету на забезпечення статутної діяльності п'яти політсил, представлених фракціями у Верховній Раді, тобто 283,53 млн грн.

Утім, враховуючи інтерес суспільства до теми фінансування політичних партій, ми вважаємо за доцільне й надалі досліджувати її у майбутньому, а якщо решта звітів партій за 2020 рік та звіти за наступні роки опиняться у публічному доступі, то проаналізувати більш точну кількість внескодавців та сум внесків у 2020 році та динаміку у кількості донорів та пожертв за наступні роки.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- Державна служба статистики України. (2022). Населення України 2021 рік. Київ. Відновлено з http://db.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2022/zb_nasel%20_2021.pdf
- Джуган, В. В. (2021). Поняття та види фінансування політичних партій. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*, 63, 56-60. Відновлено з <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/232072/230932>
- Зерницький, Р. В. (2021). Фінансування громадянами статутної діяльності політичних партій в Україні у 2019 році. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна, серія «Питання політології»*, 39, 40-45. Відновлено з <https://periodicals.karazin.ua/politology/article/view/17796>
- Кустова, С. М. (2016). Державне фінансування політичних партій як передумова демократизації суспільства. *Державне управління: удосконалення та розвиток*, 10. Відновлено з <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1040>
- Національне агентство з питань запобігання корупції. (2020). Про державне фінансування політичних партій. Відновлено з: <https://nazk.gov.ua/uk/documents/pro-derzhavne-finansuvannya-politychnykh-partij>
- Національне агентство з питань запобігання корупції. (2023). Реєстр звітності політичних партій. Відновлено з <https://politdata.nazk.gov.ua>
- Петришина-Дюг, Г. Г. (2014). Проблеми вдосконалення фінансування діяльності політичних партій України (конституційно-правовий аспект). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*, 10-1, 74-77. Відновлено з http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc10-1/part_1/22.pdf
- Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення ефективності інституційного механізму запобігання корупції. №140-IX. (2019, Жовтень 2). *Закон України*. Відновлено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-20>
- Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19). №540-IX. (2020, Березень 30). *Закон України*. Відновлено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-20>

- Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни. №2115-IX. (2022, Березень 3). *Закон України*. Відновлено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2115-20>
- Про політичні партії в Україні. №2365-III. (2001, Квітень 5). *Закон України*. Відновлено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14>
- Романюк, А. С., Шведа, Ю. Р., & Шумельда, О. В. (2003). *Політико-правові аспекти фінансування політичних партій: світовий досвід та Україна*. (Монографія). Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка.
- Рух ЧЕСНО. (2023). *Золото партій*. Відновлено з <https://zp.chesno.org/>
- Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва, & «Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова». (2020). Пів року в умовах пандемії: що змінилося в настроях та електоральних уподобаннях українців. Відновлено з <https://dif.org.ua/article/piv-roku-v-umovakh-pandemii-shcho-zminilosya-v-nastroayah-ta-elektoralnih-upodobannyakh-ukraintsiv>
- Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва, & Київський міжнародний інститут соціології. (2021). Політичні партії очима виборців: як створити передумови ефективного представництва. Відновлено з <https://dif.org.ua/article/politichni-partii-ochima-vibortsiv-yak-stvoriti-peredumovi-efektivnogo-predstavnistva>
- Цюбченко, А. (2017). Державне фінансування політичних партій: український та світовий досвід. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: юридичні науки, 4(865(14)), 56-61. Відновлено з <https://science.lpnu.ua/uk/law/vsi-vypusky/vypusk-1-nomer-861-14-2017/derzhavne-finansuvannya-politychnyh-partiy-ukrayinsky-ta>

REFERENCES

- Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Aimed at Providing Additional Social and Economic Guarantees in Connection with the Spread of Coronavirus Disease (COVID-19). №540-IX. (2020, March 30). *Law of Ukraine*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-20>
- Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine for Ensuring the Effectiveness of the Institutional Mechanism for Corruption Prevention. №140-IX. (2019, October 2). *Law of Ukraine*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-20>
- Dzhuhan, V. V. (2021). Notions and Types of Political Party Financing. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law*, 63, 56-60. Retrieved from <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/232072/230932>
- Ilko Kucheriv Democratic Initiatives Foundation and Kyiv International Institute of Sociology. (2021). Political Parties through the Eyes of Voters: How to Create Preconditions for Effective Representation. Retrieved from <https://dif.org.ua/article/politichni-partii-ochima-vibortsiv-yak-stvoriti-peredumovi-efektivnogo-predstavnistva>
- Ilko Kucheriv Democratic Initiatives Foundation and Ukrainian Centre for Economic and Political Studies named after Olexander Razumkov. (2020). Half a Year in the Conditions of the Pandemic: What has Changed in the Moods and Electoral Preferences of Ukrainians. Retrieved from <https://dif.org.ua/article/piv-roku-v-umovakh-pandemii-shcho-zminilosya-v-nastroyakh-ta-elektoralnih-upodobannyakh-ukraintsiv>
- Kustova, S. M. (2016). State Funding of Political Parties as a Prerequisite for Society's Democratization. *Public Administration: Improvement and Development*, 10. Retrieved from <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1040>
- Movement CHESNO. (2023). Gold of parties. Retrieved from <https://zp.chesno.org/>
- National Agency for Prevention of Corruption. (2020). On State Funding of Political Parties. Retrieved from <https://nazk.gov.ua/uk/documents/pro-derzhavne-finansuvannya-politychnyh-partij>
- National Agency for Prevention of Corruption. (2023). Register of Reports of Political Parties. Retrieved from <https://politdata.nazk.gov.ua>
- On Political Parties in Ukraine. №2365-III. (2001, April 5). *Law of Ukraine*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14>
- On Protection of the Interests of Subjects Submitting Reports and Other Documents During Martial Law or a State of War. №2115-IX. (2022, March 3). *Law of Ukraine*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2115-20>
- Petryshyna-Diuh, H. H. (2014). Challenges in Improving the Funding of Activities of Political Parties in Ukraine (Constitutional-Legal Aspect). *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: Jurisprudence*, 10-1, 74-77. Retrieved from http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc10-1/part_1/22.pdf
- Romanyuk, A. S., Shveda, Yu. R., & Shumelda, O. V. (2003). *Political and Legal Aspects of Financing of Political Parties: World Experience and Ukraine*. (Monograph). Lviv: LNU Publishing Center named after I. Franko.
- State Statistics Service of Ukraine. (2022). Population of Ukraine 2021. Kyiv. Retrieved from http://db.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2022/zb_nasel%20_2021.pdf
- Tsiubchenko, A. (2017). State Funding of Political Parties: Ukrainian and Global Experience. *Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Series: Legal Sciences*, 4(865(14)), 56-61. Retrieved from <https://science.lpnu.ua/uk/law/vsi-vypusky/vypusk-1-nomer-861-14-2017/derzhavne-finansuvannya-politychnyh-partiy-ukrayinsky-ta>
- Zernyskyi, R. V. (2021). Financing of the statutory activities of political parties in Ukraine in 2019 by citizens. *Bulletin of V. N. Karazin Kharkiv National University, Series: Political Science*, 39, 40-45. Retrieved from <https://periodicals.karazin.ua/politology/article/view/17796>